

Зіму пролежали,
Штанів не предбали.

*Орышка Похильна, 17 л., Розумовка
Екатерн. у. 14 нояб́ря 1887 г.*

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

КОЗАЦЬКІ ПІСНІ

105 А

Мать гонит сына из дому

Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Мати сина виряжає,
– Иди, синку, пріч од мене,
Нехай тебе туркі уб'ють,
Нехай тебе огні спалять,
Нехай тебе звірі з'їдять,
Нехай тебе води втоплять.
– Мене, мати, турки знають.
Вони мене не зарубають,
Вони мені коня дадуть;
Мене, мати, огні знають, –
Як я іду – потухають;
Мене, мати, звірі знають,
Як я іду – убігають;
Мене, мати, води знають,
Як я іду – то втихають.
Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Мати сина завертає:
– Вернись синку, додомоньку,
Змию, счешу головоньку,
Постелю тобі постеленьку.
– Змиють, мати, дрібні дощі,
А рощешуть густі терни,
В чистім полі травиченька, –
То то ж моя й постіленька.

*Федор Михайлович Кнырик.
Языково Екатеринославского уезда, 29 нояб́ря 1888 г.*

106 Б

Туман поле покриває,
Мати сина виряжає.
– Та іди синку прічь від мене,
Через тебе буча у мене!
– Ой я дома та й не буду,
Єсть у мене три сестриці,
Три сестриці жалібниці,
Шо найстарша – коня веде,
Середульша – сідло несе,
Наіменьшая – гирько плаче.
Не плач, сестро, не журися,
Та додомоньку вернися;
Та набери піску жменю,
Посій його на каменю,
Вставай, сестро, ранесенько,
Поливай пісок частесенько,
Ой як, сестро, пісок зійде, –
Тоді брат твій з війська прийде. –
Нема дощу, – нема сходу,
Нема брата із походу.

*Агафья Несторовна Графская, 17 л.,
Кушугумовка Александровского уезда, 15 сентября 1891 г.*

Ср.: Максимович. Украинския народ. песни 1834 г. стр.137; Чубинский. V, 890, 937 вар. 9–й, 976. вар. 67; Закревский. Старосвет. бандур. I, 94; Баллина. Украинские песни, стр. 39. „Кіев. Стар.“, 1882, IV, 492; Головацкий, I 174, 173, 97; Сумцов в Этнограф. Обозр.1893, кн. I.

Сторожевой козак

107 А

Девушка будит козака и указывает в поле орду

Ой гай мати, та не гай мене,
В далеку дорогу виряжай мене.
Тепер нічка та темненькая,
В степу дорога та далекая.
Їхав полем, їхав другим,
Став на третє повертати,
Став сон його обнімати.
Преп'яв коня до билиночки,
Схилив головоньку до могилочки,
Прийшла к йому молода дівчинонька,

Та вирвала билиночку,
Та вмочила в водиченьку,
Та вдарила по личеньку.
– Встань, козаче, пробудися,
В чисте поле подивися:
Ой уже ж орда наступає,
Хоче вона коня взяти,
Тебе, молодого, зарубати,
Після коня та кінь буде,
Тебе, молодого, повік не буде.
– Мабуть мене вірно любиш,
Що до коня рано будиш?
– Якби тебе не любила,
То я б тебе не будила.

*Дед Авксентий Орел, 65 л., Кушугумовка
Александровского уезда, 6 апреля 1888 г.*

108 Б

Чогось спитьсья, дрімається,
Кінь вороний спіткається.
Пустю коня у долиночку,
Ляжу засну на часиночку.
Не спав козак годиночки,
Прийшла к йому дівчиночка
Та вирвала три травиченьки,
Та вмочила в криниченьку,
В холодную водиченьку,
Та сприснула на личенько.
– Устань, серце-козаченьку,
Бо уже орда наступає:
Хоче тебе зарубати,
Коня твого собі взяти;
Візьме коня вороного, –
Тебе уб'є молодого,
Візьме коня ще й подушечку,
Тебе уб'є, мого душечку;
Візьме коня ще й сіделечко,
Тебе уб'є, моє сердечко;
Візьме коня ще й нагаєчку,
Тебе уб'є, мій коханчику.

*Захарько Вовк, 22 л., Григорьевка на р. Конке,
Александровского уезда, 14 марта 1888 г.*

Конец песни, видимо, последней редакции; ее и теперь поют девушки в поднепровских селах.

Сравн.: Антонович и Драгоманов. Истор. песни, I, 139 – 145; Чубинский. Труды, V, 94, 837, 1196; Мордовцев. Малорусск. литер. сборн., стр. 242; Баллина. Укр. песни 73; Записки Юго-Западн. Отд. И. р. Г. О., 11, 548.

К менее полному варианту той же песни, записанному от 88-летнего старца в д. Кушугумовке, мы имеем следующее, полное интереса, пояснение.

Колись були великі набіги. Оце, шо по степу могили, – тут, було, все стоять верхові козаки і виглядають орду. Як тіко побачуть здалека куряв¹, або звір біжить відкіль, – ото вже і знай, шо орда недалеко. Козаки тоді і дають знать в слободи або кошовому. Вночі, було, припаде козак до землі та й слуха. Як стугонить² земля, – то ото суне орда. Тоді запорожці розкладають на могилах огнища³ а самі на коней та й скакають до свого стану. Поки добіжать, то кошовий уже і на коні грає, уже і бубни (літаври) гудуть. Як козаків велика сила, то орду, було, не пускають в слободу, а стрічають її в степу: де нагибають⁴ – там її і виколють...

109

Ой їхав козак
Та через байрак,
Байрак похилився,
Козак зажурився,
А за ним, за ним
Отець й матуся:
– Не їдь, сину, вернися!
– Ой не вернуся, моя мати:
В мене кінь вороний,
Я й сам молодий,
Піду воювати.
Ой чорна грива
Перси покрила
Коню вороному, –
Взяли ляхи в неволеньку
Козака молодого.

¹ Столб пыли.

² Слышен глухой гул, топот.

³ Костры.

⁴ Настигнуть.

– Беріть, ляхи, – каже мати, –
Сукна і жупани,
Ще й коня вороного
Та не беріть в неволеньку
Козака молодого!
Забрали ляхи сукна й жупани,
Ше й коня вороного,
Взяли, взяли в неволеньку
Козака молодого.
Взяли його та повезли
Горами й долинами,
Зняли йому головоньку
Між трьома могилами.

*Записано от старика Немнихи
с. Благодатное Мариупольск. уезда Екатеринославской губернии.*

110

Козацкая служба (турок и туркenea)

Не журь мене, моя мати,
Бо я журбу і сам знаю,
Три дні з коня не вставаю,
З стремен ніжок не виймаю.
Під кручею, під скелею,
Сидить турок з туркенею,
Та все ж теє сукно кроє.
Кому ж теє сукно придостанеться:
Чи сотничку, чи полковничку,
А чи тому козакові,
Шо шабелька при бокові?

*Евфросинья Лисовая, 15 лет.,
дер. Кушугумовка Александровского уезда, 18 октября 1887 г.*

Сравн.: Антоновича и Драгоманова, Историч. песни т. I, стр. 262,
“Поездка в Крым” с 23 строки до конца; Чубинский. Труды этногра-
фич.-статистич. экспед. в Западно-Русский край, т. 5, стр. 947.

111

Выезд козака

**Отец, мать просят вернуться. Сын надеется на коня и уезжает. Встреча с
поляками в лесу. Козак попадает в неволю. Смерть между тремя могилами.**

Ой зачув козак,
Зачув молодий,

Худу славо́ньку на себе,
Він коня сідла,
З двору виїзжа,
Їде на Україну.
А за ним, за ним
Отець, матуся:
– Не їдь, синку, – вернися!
– Ой не вернуся,
Отець, матуся,
Поїду на Україну,
У мене кинь вороний,
Сам я молодий,
То я й там не загину.
Золота грива
Перси покрила
Конику вороному,
Біле личенько,
Чорнії брови
Козаку молодому.
Ой їхав козак
Через гай–байрак,
Став коня напувати.
А за ним, а за ним
Превражі ляхі:
Хотять козака взяти.
– Ой беріть гаман,
Беріть з грошима,
Ще й коня вороного,
Тіко не беріть у неволеньку
Козака молодого.
Ой взяли, взяли
Гаман з грошима,
Ще й коня вороного,
Ой взяли, взяли у неволеньку
Козака молодого.
Повели горами,
Ще й долинами,
Та зняли, зняли
Та головоньку
Між трьома могилами.

*Екатерина Петровна Новицкая.
Аулы Екатеринославского уезда, 1871 год.*

112 А

Казацкая голота и богачи-дуки

Пренебрежительное отношение богача к голоті.– Атаман – заступник голоты.– Расправа с богачем

Ой хмариться, туманиться, – став дощ накрапать.
– Благослови, отамане, намет напинать!
Котрі дуки-багатіі, – ті в наметі сіли,
Котрі бідні сіромахи – тіі не посміли,
Взяли квартиру, другу з жарту, – та на дощі сіли.
Іде отаман від куреня, – стало йому жаль,
Скинув с себе голубий каптан, та й намет нап'яв.
– Дай же, Боже, отамане, щоб вік вікував,
Шо над нами, сіромами, ти намет нап'яв.
Вийшов богач, вийшов дукач, – насміхається:
– Ой за шо та голотонька напивається?...
Ой як гукнув пан отаман та на свою силу:
– Візьміть дуку за чуб, за руку, та провадьте в шию!
Один веде за чуприну, другий дула б'є;
– Не йди туди, вражий сину, де голота п'є!
Пішов багач, пішов дукач, не оглядався,
Кого стріне, – загазує, щоб не насміхався.

*Дмитрий Степанович Быковский, 73 лет,
м. Никополь Екатеринославского уезда, 11 июля 1894 г.*

Сравни: Метлинский. Народные южно-русские песни, 449; Костомаров. История козачества, «Русск. Мысль», 1880 г., август, стр. 12; Чубинский. Труды 5, 995; Эварницкий, Запорожье, 2, 221.

113 Б

Оказанный богачем прием

Люба-мила беседонька, де голота п'є,
А ще лучче, а ще краще, де отаман є.
Ой хмариться-туманиться, став дощ накрапать,
Гей, пора нам, хлопці, славні молодці, намет напинать.
Напьяли намет, намет червоний, голубії стіни,
Котрі дуки, все багаті, під наметом сіли,
Котрі бідні, ще й безсчастні, ті й не посміли,
Взяли квартиру, другу з жарту – та й на дощі сіли.
Прийшов до їх отаман їх, та й жалувать став,
Скинув з себе голубий каптан та й намет напьяв.
Тепер, хлопці, добрі молодці, будемо й ми п'ять,
А хто буде насміхаться, – то будемо бить...

Прийшов багач, прийшов дукач – насміхається:
– За віщо ця вража голота напивається?
Ой як крикнув пан отаман та на свою силу:
– Ой беріть, беріть превражого дуку та штовхайте в шию!..
Один бере за чуприну, другий в шию б'є:
Ой не ходи, скурвий сину, де голота п'є...
Ходе шинкарь по багачах – все долги справляє,
А голота заробляє – заклад викупляє.

*Деды – Трофим Ковбаса и Федор Книрик,
с. Языково (Федоровка) Екатеринославского уезда, 4 августа 1887 г.*

Ср.: Метлинский, Южно-русс. песни, стр. 449; Чубинский. Труды, V, 955-56.; Лысенко, IV, № 6; Драгоманов, Полит. песни украинск. народа, I, 9, 10.

114 В

Ой хмариться, туманиться, дрібен дощик іде,
Веселая беседонька, де голота п'є.
Ой хмариться, туманиться, став дощ накрапать,
Гей, пора нам, хлопці, добрі молодці, намет напинать.
Нап'яли намет, намет червоний, голубії стіни,
Котрі дуки, все богатії, у наметі сіли,
Котрії бідні, та ще й бесчастнії, ті й не посміли,
Взяли квартиру, другу з жарту, та й на дощі сіли.
Прийшов до їх отаман їх, та й жалувать став.
Скинув з себе голубий каптан та й намет нап'яв.
Тепер, хлопці, добрі молодці, будемо й ми п'ять,
А хто буде насміхаться, – то будемо бить.
Прийшов багач, прийшов дукач, – насміхається:
– За віщо ця несчастлива голота напивається?
Обізвався пан отаман голоті з намета:
– Візьміть дуку за чуб, за руку, та виведіть геть!
Один взяв за руку, другий за чуприну, третій дула б'є!
– Не йди, багач, превражий дукач, де голота п'є!
Бідна голота розгорювала та й загуляла,
А як не стане – розгорюєм, та вп'ять будем п'ять,
А хто буде насміхаться, – того будем бить.

*Дед Мартын Власович Кравец-Зайка, 78 л.,
с. Новые Кайдаки Екатеринославского уезда, 9 мая 1887 г.*

Ср.: Новицкий. Историч. песни 1908 г. стр. 79; Метлинский. Народн. южно-русск. песни, 499; Костомаров. «Русск. Мысль», авг. 1880. стр. 12; Чубинский. Труды, V, 955; Эварницкий, Запорожье, 11, 221.

115

Ой бобре, бобре,
Чи знаєш ти річки добре?
– Ой як же їх я не знаю,
Шо я в річках проживаю.
Із востока до вершини
Сімсот річок, ще й чотирі,
Усі вони в Дніпр упали,
Дніпру правди не сказали,
Шо хвалиться Лиман морю,
Шо взяв Дніпро свою волю:
Свої гирла прочищає,
Лиман-море засипає.
Одна річка Самарочка,
Вона збоку в Дніпро впала,
Дніпру правду всю сказала:
– Добре, Дніпре, волю брати.
Шо ми даєм панувати –
Нови гирла промиваєм,
Старі піском засипаєм...
Ой Лимане, Лиманочку,
Шо по тобі походило:
А чи гуси, чи лебеді,
Чи козаки все молоді?
– Ой не гуси, не лебеді,
Козаченьки все молоді.

*Дед Олекса Хрисанфов. Якуба, 71 год,
д. Варваровка Павлоградского уезда, 14 августа 1894 г.*

116 А

Козаки и Днепр

Дурное предчувствие пугача. – Казак тоскует по братьям и спрашивает у Днепра бродов. – Жалоба Лимана. – Предание

– Ой не пугай, пугаченьку,
В зеленому байраченьку!
– Ой як мені не пугати,
Шо хочять байрак вирубати,
А мені нігде та прожити,

Нігде мені гнізда звити,
Малих діток виглядіти.
Та й запугав пугаченько
В зеленому байраченьку...
Горе мені на чужині,
Що не вкупі брати мої:
Що один в Січі отаманом,
Другий в Польші ще й ватагом,
Третій дейна, дейниченько,
Проїзжає кониченьком,
А стиха ж він проїзжає,
Дніпра батьком називає.
– Ой ти Дніпре, ой ти батьку,
Кажі ж мені всю правдоньку:
А де броди глибокії,
А де броди міленькії?
– А де кручі високії, –
То там броди глибокії,
А де кручі низенькії, –
То там броди міленькії...
З устя моря до вершини
Сімсот річок, ще й чотирі,
Та всі вони в Дніпр упали,
Дніпру правди не сказали;
Одна річка – Кайнарочка –
Збоку вона в Дніпр упала,
Дніпру правду розказала:
– Жалується Лиман морю,
Що Дніпр робе свою волю,
Свої гирла¹ прочищає,
Його тоні² засипає.

Пояснение певна: За запорожців багато водилось пугачів: були вони по всіх байраках, була їх сила на Дніпрі по скелях, а ще більше в Великому Лузі. За год перед тим, кажуть, як зруйновано Запорожжя, пугачі кричали день і ніч. Вони чули козацьку погибель, чули і свою, бо як пішла земля в розділ та стали рубать ліс, то і пугачам міста не стало... В цій пісні козак розмовляє с пугачем і обидва сумують.

*Дед Никита Джигирь, 88 л.,
д. Кушугумовка Александровского уезда, 29 декабря 1887 г.*

¹ Протоки.

² Рыбачьи плавки, где забрасывают сети.

Казак, не пользуючийся славою, тоскує по братьям. – Обращение к Днепру указать броды и перевозы. – Ответ Днепра, – чем он славен. –
Жалоба Лимана

Ой не сам я йду слободою:
 Ведуть мене громадою,
 Називають бурлакою,
 Мого брата розбишакою,
 А мого коня пробіякою.
 Горе ж мені на чужині,
 Шо не вмісті брати мої:
 Шо один в Січі отаманом,
 А другий десь ще й ватагом.
 Сам я, молод, понад Дніпром хожу,
 Дев'ятеро коней вожу,
 На десятому, вороному, роз'їзжаю,
 Дніпра братом називаю.
 – Скажи, Дніпре, скажи, брате,
 Скажи мені усю правду:
 Скажи броды бурлацькії.
 Ще й перевози козацькії?
 З устья моря до вершини,
 Сім сот річок ще й чотирі,
 Та всі вони в Дніп упали,
 Дніпра правди не питали;
 Одна річка Сінявочка
 Дніпра правди все питала,
 Рідним батьком називала.
 – Ой ти Дніпре, – чим ти ясен,
 Чим ти ясен, чим ти красен:
 Чи своєю довжинею,
 Глибинею, ширинею,
 Чи крутими берегами,
 Чи жовтими все пісками,
 А чи темними лугами?
 Ой ясен я козаками,
 Козаками й бурлаками,
 Бурлаками й рибалками:
 Вони ж мене звеселяють,
 Вони з мене добич мають.
 Жалується Лиман морю,

Шо Дніпр узяв свою волю;
Свої гирла прочищає,
Лиман-море засипає.

*Дед Василій Ганчаренко-Панасенко,
с. Вознесенка Александровского уезда, 1875 г.*

118

Днепр. Казак спрашиває у батька-Днепра правды.

Разговор сокола с орлом. Одинокий козак тоскує за братьями и спрашиває у Днепра бродов и перевозов. Речка Синявочка спрашиває у Днепра правды. Жалоба Лимана на Днепр.

Первыя 15 строк тождественны с песн. у Чубинского V 946, № 22

Я сам, молод, понад Дніпром хожу,
Дев'ятеро коней вожу,
На десятому роз'їзжаю,
Дніпра батьком називаю.
– Ой ти Дніпре, рідний батьку,
Скажи мені всю правдоньку:
Скажи мені броди свої,
Броди свої песчані¹,
А переправи козацькії?!
З устья моря до вершини, –
Сімсот річок ще й чотирі,
Та всі ж вони в Дніпр упали,
Дніпра правди не питали.
Одна річка Синявочка,
Та і тая в Дніпр упала,
Дніпра правди розпитала:
– Ой ти, Дніпре, рідний брате,
Скажи мені всю правдоньку,
Чим ти силен, чим ти красен?
– Ой силен я все річками,
Та крутими бережками,
Жовтенькіми пісочками;
Ой красен я козаками,
Молодими рибалками,
Вони мене звеселяють,
Вони з мене добич мають.
Жалується Лиман морю
Шо Дніпр узяв свою волю,

¹ По другим неполным вариантам “Самарськіи”, “Савраскіи”.

Шо свої річки прочищає,
Лиман–море засипає.

*Яков Леонтъев. Шут, 65 л. из с. Вознесенки
Ал. у. Остр. Хортица, в курене на бакше. 4 августа 1885 г.*

119

Казак и Днестр

На ту же тему

Горе мені на чужині,
Шо не вмісті брати мої: (2)
Шо одін гайном –
Понад Дністром, (2)
Другий гайном, –
В Січі отаманом, (2)
Третій гайном, –
Дейнегою. (2)
Понад Дністром іде
Дев'ятеро коней веде,
На десятому роз'їзжає,
Дністра братом називає.
– Ой ти, Дністре, мій братіку,
Скажи мені всю правдоньку:
Де ж я тебе перебреду,
Сірих коней переведу?
– Ой іди, гайно, понад Дністром,
А там будуть густі терни,
Густі терни, часті броди, –
Ой там живуть мої брати,
Мої брати Шаврастії,
А перевози бурлацькії.
То там же ти перебредеш,
Сірих коней переведеш,
Тоді мене братом назвеш.

*О-в Хортица на Днепре, Екатеринославского уезда.,
31 августа, 1903 г., записано от Антона Кухненка, 70 л., зашедшего
из с. Григоровки Попельнастовской вол. Верхнеднепровского уезда.*

120

Козак выбивается из неволи

На пути просит кукушку указать дорогу

Ой у полі козак блудить,
Під собою коня нудить,
Приблудився він до гаю,

Аж до тихого Дунаю.
Ой став коня напувати,
Стала йому зозуля кувати.
– Зозуленько, моя ненько,
Закуй мені жалібненько
Та покажи шлях-дорогу,
Куда їхати до роду.
Ой до роду, до родини,
Ще й до вірної дружини.
Зозуленька закувала,
Шлях-дороженьку вказала,
Показала шлях-дорогу,
Ще й до роду-родини,
До вірної дружини,
Ой до вірної дружини,
До маленької дитини.

*О-в Хортица на Днєпре, Екатеринославской губ., 31 авг. 1903 г.,
Записано от Антона Кухненка, 70 лет, зашедшего из с. Григоровки
Верхнеднепровского уезда.*

Другой вариант, записанный от старухи в Александровском уезде, в селе Покровском, заканчивается:

Вкажи мені ту дорогу,
Куди їхати до роду,
Ой до роду, родиноньки,
До отця, рідної неньки.

Агафья Саенкова, 52 л., 23 июня 1888 г.

121

Козак вспоминает молодость и тоскует о настоящем

Ой літа, літа та соколонько
Та по своїх високостях;
Плаче козак, ще й ридає
А по своїх молодостях.
А шо молодості не гордості,
На серденьку туги много,
Чи всім людям журба, печаль,
А чи тільки мені одному?
Та коли б мені коник сивий,
Або мені жупан синій,
Був я б в Січі отаманом

Над своїми козаками.
Гей ви хлопці молодії,
Єсть у вас коні воронії,
Єсть у вас сідла дорогії,
І вуздочки золотії,
Сідайте самі молодії:
Будем турка воювати,
Кругом землю одбирати;
Одберемо степи й луки
Та з обома лиманами,
Бо тепер нігде нам прожити
Все за вражими панами...

*Аксентій Федорович Орел, 60 л.,
Кушугумовка Александровский уезд, 28 декабря 1885 г.*

122

Гибель турецького корабля. – Пожар в степи

Чорна хмара наступає,
Дрібен дощик накрапає,
Синє море доповняє
І турецькій караблик затопляє.
Витопило війська сорок тисяч,
Сорок тисяч ще й чотирі.
Йшли козаченьки з України,
Вели вони коні воронії,
Пов'язали до ялини,
Стали спочивати край могили
Та зробили губки із рожини.
Викрисали огню с-під пружини
І пустили пожар по долині.
І комиш-травка погоріла,
Солов'їне гніздо запалили,
Старого соловейка ошмалили,
Солов'їні дітки погоріли.
Полетів соловей до зузулі.
– Зозуленько, наша господиня,
Ой пропали ж мої діти,
Ой пропав я, нігде дітись!
– Хіба тобі, соловійку, не казала,
Щоб не мостив гніздечка край лужечка,
Помости гніздечко в чистім полі,
На високім дереві, на туполі,

Ніхто того древа не зрубає,
Ніхто соловейка не піймає.

*Анифат Сидоров. Дейна, 50 л.,
с. Вознесенка Александровского уезда, 30 ноября 1887 г.*

123

Смерть козака

Із-за гори сніжок летить,
А в долині козак лежить,
На могилу головою,
Очі вкриті муравою,
А рученьки китайкою.
Шо у ногах коник скаче,
А в головах ворон кряче.
Ой ти коню вороненький,
Не скач же ти перед мною.
Скач доріжкой стовбовою,
До отецького дворця,
До прекрасного крильця.
Несе батько вівса, сіна,
Мати пита: – Де дів сина?
– Не плач, мати, не журися,
Бо вже твій син оженився,
Узяв жінку-коханочку, –
В чистім полі земляночку,
Туда вітер не завіє
І соничко не загіє;
Нема вікон у тій хаті –
Не загляне рідна мати;
Нема вікон, ні дверець, –
Не загляне і отець.

*Степанида Сергиенко, 17 л.,
д. Синегубовка Александровского уезда, 5 мая 1909 г.*

Ср.: Закревський. Старосвитск. бандуриста, I, II и 52; Мордовцов.
Литерат. сборн. стр. 239, (Запис. Костомаров); Максимович. Укр. на-
род. песни, стр. 150-154; Чубинский. Труды, V, 941.

124

**Козак умирает под явором. Плач вдовы. Козак умирает под явором
и жалеет, что некому похоронить**

Шумить, гуде дїбрівонька,
Плаче, туже удівонька,

Туже, плаче, ще й ридає,
На діброву поглядає.
У діброві явір стоїть,
Під явором козак лежить,
В правій руці коня держить,
А лівою росу бере
Та до свого серця кладе.
Серце моє, живучеє,
Ліце моє красючеє,
Пора серцю померать,
Та нікому поховать.
Поховають добрі люди,
Як у мене за що буде.

*26 сентября 1887. с. Андреевка Александровского уезда,
Екатеринославской губернии. Записана от Ивана Васильевича Штепы.*

125

Козак умирает от ран

Посылает коня известить родных (1908).

Козак умирает от ран и посылает коня известить родных.

(Смешаны две песни 1 - 6 и от 7 до конца) (1894).

Ой ремезе, ремезочку,
Не мости гнізда над Десною,
Десна – весна – вода перебуває,
Вона твоїх діток витопляє;
Помости гніздечко в степу при долині,
В зеленій діброві на дубині,
Де козак лежить,
Кінь вороний стоїть,
Сиру землю б'є, вибиває,
Землі цілющої,
Води живущої досягає,
Помазати рани порубані,
Порубані, постріляні;
Шо порубані –
То ті кровью зійшли,
Шо постріляні –
Ті до серденька дійшли.
Ой біжи ж ти, коню.
Коню вороненький,
До мого отця,
До рідної неньки;

Та не хвались, коню,
Шо я с турком бився,
Та похвались коню,
Шо я оженився:
Узяв собі жінку – паняночку,
В чистім полі земляночку,
Узяв жінку – дружиночку, –
В чистім полі могилочку.

*Федор Михаил. Кнырик.
Языково Екатеринославского уезда. 29 ноября 1888 г.*

126

(Переделка великорусской песни на тот же мотив)

Ой козаченько гуляв,
Свого коня попасав, (2)
Комиш травушку рвав,
На огонюшку клав, (2)
Свої рани больні,
Пересматрював. (2)
Ой ви рани мої,
Ой ви больні, (2)
Ой ви кров'ю зійшли,
Ви до сердца дійшли. (2)
Ой став козак померать,
Став до коня промовлять:
Ой ти коню, ти мій, (2)
Одірви ж ти, мой конь,
А шовковий приков. (2)
Ой біжи ж, ти мой конь,
А дорожкою одной
А до батенька родного. (2)
Передай же, мій конь,
Отцю й неньці поклон, (2)
А жені молодой
На речах розкажи: (2)
Шо оженився твой муж
У чужій у землі,
У чужій стороні. (2)
Оженила його –
Гостра шабелька, (2)
Обручила його –
Бистра кулюшка; (2)

103

Ой то ж його та родня –
Шо новенька труна; (2)
Ой то ж його та жена –
Шо сирая земля; (2)
Ото ж його отець, –
Шо на головці вінець.

*Тит Саенко, 55 лет, Краснокутовка
Александровского уезда, 30 января 1888 года.*

127

Кровавая битва козаков с турками

Лебедь рассказывает орлу о кровавой битве в Измайлове. – Орел летит на добычу, клюет казацкую руку и слышит просьбу – известить родных (1894). Орел клюет руку умирающего казака и слышит просьбу известить родных (1908).

Ой по морю, морю Синему,
Плавле лебедь з лебедкою,
З маленькіми лебедятами.
Десь це взявся сизокрилий орел,
І почав лебедку побивати.
Стала лебедка орла прохати:
Не бий мене, сизокрилий орле,
Скажу тобі всю щірюю правду.
Що в городі в Измайлові
Бьється турок с козаками,
Летять бомби тесовії,
Шумлять пулі свинцовії.
Лежать тіла убитії,
Течуть річки кров'янії.
Полетів орел – не довго й барився,
Летить орел – уже й поживився,
Несе руку білу, козацькую.
Вилетів орел на високу могилу,
Почав орел ту руку клювати,
Стала рука орлу промовляти:
– Не клюй мене, сизокрилий орле,
Годі тобі вже клювати,
А дай моему отцю, неньці знати:
Якби отець, ненька знали,
Вони б щосуботи обіди справляли,
Вони б щонеділі молебні наймали,

Вони б мене поховали,
Вони б мене й поминали...

*Федор Михайлов. Кнырик.
Языкова Екатеринославского уезда. 29 ноября 1888 г.*

128

**Умирающий казак просит орла
не выклевывать глаз, пока жив**

Ой ще козак, ой ще не вмер,
Тіко смерти бажає,
А над ним сидить сизокрилий орел,
Та очі з лоба виймає.
Ой орле-брате, орле-брате,
Ой брате, брате-побратиме,
Ой не виймай мені очей з лоба
А поки я ще не згинув.

*Баба Секлета Проценкова,
Кушугумовка Александровского уезда, 29 декабря 1887 г.*

129

**Орел ищет казака-сокола.
Гуси и лебеди объявляют его убитым.**

Та не пиль з поля запиляється,
То туман з моря піднімається.
Піднімаються гусочки сірії,
А лебеді, все биліі,
Сполохнулися, – назад завернулися.
Назустріч летить сизокрилий орел.
– Стойте, гусочки, не лякайтеся,
Я не бить вас хочу – розпитаймося:
Чи не бачили ви ясного сокола?
- Хоч і бачили – він убитий лежить,
Його рученьки – на чотирі штученьки,
Його ніженьки – край доріженьки.

*Демид Медведский, с. Ольгинское
Мариупольского уезда, январь 1875 г.*

130

Сокіл та орел розмовляють про вбитого козака. Плач рідні

Ой там за яром
Вилітав орел,
А за ним сокол:

– Постой, не тікай,
Я не буду бить,
Будем говорити.
Ой де ж ти літав,
Що ти видав?
– Що там за ярмом
Козака убито,
Не схоронито,
Що кріз ребрушки –
Травка поросла,
Коло серденька –
Завивається,
Ніхто до його
Не признається.
Де не взялося
А три ласточки,
Три паняночки.
Перва ласточка –
Рідна матінка,
Друга ласточка –
Рідна сестриця,
Третя ласточка –
Жена молода.
Де мати плаче –
Там річка тече,
Де сестриця –
Там криниця,
Де мила ридала –
Травка повьяла.
*Авдотья Быкова, 40 л. из Малой-Михайловки
Александровского уезда, 22 ноября 1888 г.*

131

Смерть кошевого

**Кошевой атаман умирает под знаменем. – Джура (слуга) плачет
и спрашивает, кому он вручает богатство**

Ой у Лузі у темному, (2)
Та над морем над глибоким, (2)
Та стоїть верба похильная, (2)
А під вербою знамен стоїть, (2)
Під знаменом козак лежить, (2)
В головоньках – свіча горить, (2)

А в ніженьках – джура сидить,(2)
Слізно плаче, ще й ридає, (2)
Отамана все питає: (2)
– Та отамане, пан кошевий, (2)
Ой уже ж ти помераєш, (2)
Та кому добро уручаєш?
– Ой уручаю добро своє (2)
Отаману Журавому, (2)
І тобі, джуро, молодому. (2)

*Грыцько Шуть, 72 л., Степан Власенко 80 л.
Вознесенка Александровского уезда, 8 августа 1885 г.*

Сравн.: Метлинский. Народн. Южно-русск. песни, стр. 442, 443;
Максимович. Украинския народн. песни, 1834 г., стр. 152.

КРІПАЦЬКІ ПІСНІ

132

Русская панщина - после польской

Ой була Польша, була Польша, та стала Вкраїна,
Не одбуде син за батька, а батько за сина.
Ой жили люди, жили люди, та жили з бідочкою,
Та іде мати на панщину разом із дочкою.
Приїхали ми до лану, – помилуй нас, Боже,
И ти свята Неділенька – Велика Госпоже!
Підійшли ми та під постать, та стали обідать,
Оглядемоь позад себе – пан Поханьскій¹ іде.
Ой став же він людей лаять, – отаманів бити:
– Ой чого ж ви, до сі пори, снопів не носили?
– Ой того ж ми не носили, шо росяна нива,
Побила б нас, та через вас, лихая година.
В Неділеньку пораненько та всі дзвони дзвонять,
Десятники з отаманом на панщину гонять.
А виходе пан-владика та все нарікає,
„Чого ж тебе, громадонько, до церкви немає?”
– Ой та як же, пан-владико, до церкви ходити,
А що гонять у підворок снопів молотити:
Озимини півтора копи, пшениці – по копі,
Треба добре увиваться хоть якому хлопі.
Змолотити, перевіять і в інбарь зносити,

¹ Інчі співають – Поганьскій. – Певец.